

HERRI-IPUIN BATEN ALDAERAK ETA AZTERKETA

Donostia, 1992-III-27

Igone Etxebarria Zamalloa

Txosten labur honetarako aukeratu dudan ipuina “Astoana, txakur-rena, katuena, ollarrana ta ariena” da. Izan ere, euskerazko bertsoak ipuinean parte hartzen duten animalia guztien zerrendaren bidez izendatzen dira. Gazteleraz beste izen batzuk ematen zaizkie ipuin honen barianteei: “los animales viejos” edo “los animales inútiles”.

Istoriaa zera da gutxi gora behera: astoak, txakurrak, katuak, oilarrak eta ahariak (bertsio bakoitzean zerrenda laburtu edo ordena aldatu daiteke) elkar aurkitu dute eta denek euren etxeetatik alde egiten dute zahar-rrak direnez, eta lanerako behar ez dituztenez, euren ugazabek hiltzeko asmoa dutelako. Mendian ibili eta ibili, azkenean lapurrak dauden etxe batera heldu dira. Lapurrek beldurtu eta ihes egitera behartzen dituzte. Azkenean abereek lapurren afaria jan eta etxe horretan geratuko dira bizitzen lasai lasai.

Izan oso ipuin ezaguna da hau bai ahoz bai liburuen bidez ere zabaldu delako (Grimm anaien lanean kasurako) (1). Eta oso ondo

---

(1) Guk hemen aztertutako ipuinarekin antz handia dauka Grimm anaien “Bremengo musikariak” ipuinak. Ipuin honek Grimm anaien ipuin bildumakoen artean 27. zenbakia dauka, eta beste hainbat ediziotan ere badagoen arren bat aipatuko dugu: HERMANOS GRIMM: *Cuentos*, Letras Universales-54, Cátedra, Madrid, 1986.

Oso ezaguna dela bai zabalkundearen baita literatur idatzian daukan presentzian ere ikusten da. Adibidetzat Xabier Amurizaren bertso honetako aipamena:

“Tximini puntan ari da dantzan
zerri belarri gorria
sei arroako zorria
mando nabarrak soinua jotzen
oilarrak gainean jarria
Animalien eromenean
askatu da aberria
libre da Euskal Herria
etxea hautsi didate baina
egiten dago berria.”

Xabier AMURIZA, “Deskalabrua”, *Menditik mundura*, 1977, Bilbao.

aztertuta dago, bai Antti Aarne, Bolte, Polívka eta Aurelio Espinosak zehatz eta zabal aztertu izan dute larehun bertsiotik gora erabiliz azterketarako muestratzat. Hala dio Espinosak:

“Anti Aarne estudió los orígenes y la difusión de este cuento a base de unas cuatrocientas dieciocho versiones de todas partes de Occidente y algunas orientales (...) Nuestro cuento ha sido estudiado también por Bolte y Polívka (...) A las extensas bibliografías de Aarne y de Bolte-Polívka he añadido yo sólo unas setenta y tres versiones, entre ellas veintinueve versiones hispánicas” (2).

Ipuin honek oso zabalkunde handia euki du eta herrialde askotan da ezaguna, besteak beste Eskandinavia, Alemania, Frantzia, Italia, Espainia, Portugal, Rusia eta Ameriketara (3).

Jatorria dela eta Aarneren ustez ipuin hau ekialdekoa da, eta hortik zabaldu da gero Europara. Ekialdeko arketipo zaharra hurrengo hau izango litzateke: arraultze bat, eskorpioi bat, orratz bat, korotz edo lupetz zati bat eta beste gauza gogorren bat munduan zehar doaz. Heltzen dira atso baten etxera bera kanpoan dela eta bakoitza leku batean ostonduten da atsoari kalte egiteko asmoz. Atsoa etxera itzuli eta orduan denek eraso egiten diote etxetik bota edo hil arte. Stith Thompsonnek dioenez, ipuinaren forma hau Indian, Indonesian, Txinan eta Japonian aurkitzen da, eta Europa zati handi batera hedatu da (4).

Jatorrizko istorio honetatik eratorria izango litzateke Aarneren ustez Europako ipuin zaharra. Dena den ipuin beraren Europako bertsiotan aktoreak animaliak dira, eta otso baten lezean edo lapur batzuen etxean ostonduten dira. Ezkutatzea, eta jabea etortzean hari eraso egitea beti berdin betetzen da.

Aurelio Espinosak Espainiako tradizioko hiru ipuin aztertu ditu elkarrekin zerikusia dutelako eta gai beraren ingurukoak direlako. Bere bildumako II. alean datozen hiru ipuinok hurrengo hauek dira: 255. Los animales inútiles, el lagarto y el lobo, 256. Los músicos de Móstoles, eta 266. El gato, el perro y los lobos. Eta eskuera dituen aldaera guztietako

(2) Aurelio M. ESPINOSA, *Cuentos populares españoles III* (Madrid: CSIC, 1947), 386-397 or.

(3) “El asno, el perro, el gato, el gallo y el carnero, que abandonan sus casas, se establecen en una guarida de ladrones, castigan al jefe de éstos y comen su cena. *Tema muy extendido en el mundo, con variantes en Escandinavia, Alemania, Flandes, Italia, Rusia y en el folklore del Misuri en América* (Joseph Médard Carriére: Tales from the french Folk-Lore of Missouri, p. 19 Evanston and Chicago, 1937; 130, Aarne and Thompson: The Types of the Folk-Tale. A classification and Bibliography. FFCommunications n.º 74. Helsinki 1928)”. Jose Miguel de BARANDIARAN, *Obras Completas II*, (390 or.)

(4) Stith THOMPSON, *El cuento folklórico*, Universidad Central de Venezuela, Ediciones de la Biblioteca, Caracas, 1972, 298 or.

kontaeraren sekuentziak bananduta, ipuin tipo bi bereiztu ditu, lehenengoaren barruan beste bost aldaera, eta bigarrenean beste bi bereiztuz. Beraz I,IA,IB,IC,ID,IE alde batetik, eta II,IIA,II B bestetik. Tipo bakoi-tzean sekuentzien ordena eta ze sekuentzia badagoen eta zein ez dagoen hartu du kontutan. Aarnek ekialdekotik zuzenean eratorritako Europako ipuin zaharrea forma bi bereizten ditu. Espinosaren ustez bi forma hauek bere eskemako IC eta IB izango lirateke. Baina bere ustez gehien betetzen diren sekuentziak kontutan hartuz, I tipoa da zaharrena. Horrez ganera, tipo honetako aldaera izan da ezagunena eta gehien zabaldu dena. Beraz, Espinosa ez dator bat Aarnek ipuin honen forma zahartzat ematen duenarekin.

Euskarazko aldaeretara etorrira lehenengo harritu nauena zera izan da, oso bertsio gutxi aurkitu ditudala. Esaterako, Cerquand, Jean Barbier, Mayi Ariztia edo Resurrecion M.ª Azkueren ipuin bildumetan bat bera ere ez dut aurkitu eta Barandiaranek bat dakar.

Lan honetarako bost aldaera erabili ditut: bata Barandiaranek dakarrena eta beste laurak Labayru Ikastegiko Mikel Zarate Iker Mintegiak jasotakoak.

Hala ta guzti ere bosten artean bat ez da erabilgarria, ipuin honen zenbait puntu edo antzekotasun baditu ere, narrazioaren haria desbideratu egiten delako. Beste lauren artean apenas alderik dagoen.

Geografiari dagokionez datu aipagarri bat: denak inguru nahiko estuan batuta daude. Bi Muxikan batutakoak dira, bata Nabarnizen, beste bat Markinan eta bestea Mendexan. Denak Bizkaikoak izanik, alde oso mugatuan batu dira denak, Gernikaldea eta Lea Artibai eskualdeetan. Beste alde batzutan ostera, bat bera ere ez dago batuta (Arratia edo Mungialdean kasurako). Ez dut horrekin ez dagoenik esan nahi, hala ere (5).

Baina nolako ipuina dugu hau. Argi dago animala ipuina dela. Antti Aarnek egin eta Stith Thompsonek osatu zuen herri ipuinen sailkapenean, honako hau 130. tipokoa (6) dugu: *The animals in Night Quarters*.

(5) Harrezkero jakin dut Juan Manuel Etxebarriak laster argitaratzekotan duen herri-ipuin bilduma ederrean baduela. Zeberion jasotako aldaera eder bezain interesgarria nahiz eta ezinezkoa izan den lan honetan erabiltzea.

(6) Antti AARNE-Stith THOMPSON, *The types of the folktale, a classification and bibliography*, FFCommunications, vol. LXXV, n.º 184, Helsinki, 1961.

“WILD ANIMALS AND DOMESTIC ANIMALS.

Type 130: *The animals in Night Quarters* (Bremen City Musicians). They drive away an intruder. [K 1161] Cf. Type 210.

Motifs: B296. Animals go a-journeying. N776. Light seen from tree lodging place by night leads to adventures. K 335.1.4. Animals climb on one another's backs and cry out; frighten robbers. K1161. Animals hidden in various parts of a house attack owner with their characteristic powers and kill him when he enters” (52.or.).

They drive away an intruder (Animaliak gauerako ostatuan. Bisitaria uxatu). Tipo hau, bestalde, "Animali basati eta etxe abereak" izenburu orokortzat duen atalean sartu dute.

Bada beste tipo bat ere, 210garrena (7): *Cock, Hen, Duck, Pin and Needle on a Journey* (Oilarra, oiloa, ahatea, orratza eta jostorratza bidaiari). Bigarren hau ez da bete-betean abere ipuina, gauzak eta abereak nahastean agertzen bait dira, edo gauzak bakarrik batzutan. Hala ere, bigarren ipuin mota hau "Etxe abereak" deritzan atalean sartuta dago.

Edozein modutan ez da gizonaren aipamenik egiten sailkapenerako erabilitako erizpideen artean. Baina bada gizonak ipuin horretan duen partearen arabera sailkapeneko atal batean edo bestean sartuko duena. Antonio Rodriguez Almodovarrek, ipuin hau sartu duen atalari egindako sarreran zera dio:

"Los animales y el hombre. Intervención decidida del hombre.

Comentaremos ahora la serie de cuentos donde existe intervención del hombre, de manera no fortuita, sino decidida, y a la altura de los animales e incluso compitiendo con ellos. Recordemos que este último factor nos permitía separar estos cuentos de los de intervención humana fortuita" (8).

Ipuinean zati bi bereiztu daitezke, oso ezberdinak bata bestetik.

Lehenengo zatian animaliek bakarrik parte hartzen dute, eta banan banan agertuz doaz. Lehenengo astoa, zaharra dela eta lanerako balio ez duelako etxeko ugazabak hiltzeko agindua eman du. Hori entzunda, hil baino lehenago hobe dela etxetik alde egitea pentsatu du. Bidean doala txakurra aurkituko du egoera berean. Elkar lagun hartuta aurrera egingo dute, harik eta katu bat aurkitu arte. Honek ere arazo bera daukanez haiekin alde egitea erabaki du. Gauza bera gertatuko da oilarra eta ahariarekin.

Animalia zerrenda beti ordena horretan ematen da. Baliteke eurentarikoren bat faltatzea, beti ere azkenengotako bat, baina agertzen direnek ez dute hutsik egiten.

---

(7) AARNE-THOMPSON, *Op. Cit.*
"DOMESTIC ANIMALS.

Type 210: *Cock, Hen, Duck, Pin, and Needle on a Journey*. The animals and objects hide themselves in various parts of a house. They punish with their characteristic powers the owner of the house and finally kill him. Cf. Type 130. Motifs: B296. Animals go a-journeying. (Cf. F1025). L1161. Animals hidden in various parts of a house attack owner with their characteristic powers and kill him when he enters" (69 or.).

(8) ANTONIO RODRIGUEZ ALMODOVAR, *Cuentos al amor de la lumbre II*, Anaya, Madrid, 1988, 594 or.

Denek arazo bera dute: euren ugazabek ez dituzte nahi zaharrak direlako, lanerako balio ez dutelako, lapurretan egiteagatik..., eta hil egingo dituzte filetetan saltzeko edo bazkariren baterako. Animalioek orduan, bizirik jarraitzeko alde egingo dute.

Zati honetan animaliak banan banan agertzen doaz, beti kontatzeko modu bera errepikatuz. Zati bera behin eta berriz errepikatzen da, animalia berriren bat ekintzan lehenengoz agertzen den bakoitzean. Sarrera hori egiteko ganera, formula bera errepikatuko da. Hau da, astoak txakurra aurkitzen duenean esandakoa berriz esango dute hurrengoekin topo egin orduan. Oso elkarrizketa laburrak dira, kasu guztietan zuzen estiloan esanda.

Batzutan elkarrizketa hasteko egiten den galdera zuzena da, “Zer pasetan jatzu lagun?” esanda nahikoa da. Baina badira xelebregoak be.

Aldaeratako batean kasurako: “Txakurra ori da umore ona daukasune”, “Katua ori da umore ona daukasune”... umore txarra daukala adierazteko, jakina.

Beste batean, animalia bakoitzari bere ezaugarrietatik egiten zaio deia: “Ser eiten dok or eusirik eñ barik?” (txakurrari), “Sergaitik saus ain estu?” (katuari), “Ser dekok or bardapien kukurrukurik eñ barik egoteko ordu ontan?” (oilarrari), “Ser dekok jan be es eiteko orko sekule bedar gosoa be?” (astoari).

Azkenean, irakurleak edo entzuleak hartzen duen inpresioa zerrendarena barik pilaketarena da, animalioek metatu egiten dira, bata bestearen atzean barik, bata bestearen ganean begitantzen zaizkigu. Horri gehitu behar zaio aldaera batzutan animaliak elkarren ganean jartzen direla, ez beti, baina batzutan hala doaz bidean zehar, edo etxeko lehiotik begiratzeko.

Lehen zati honetan gizona ez da zuzenean agertzen, animaliek euren ugazaben aipamena egitean baino. Aldi berean esan daiteke ekintza laburra eta kontraera luzea dela zati honetakoa. Hau da, gertatu oso gauza gutxi gertatzen da behin eta berriz gauza bera errepikatzen baita, hala ere kontraera osoaren zatirik handiena berak betetzen du.

Bestalde, zati honetan egiten da ipuin osoko gertaeraren aurkezpena. Propp-ek esaten zuenez (9), zoritxar batek eta berari aurre egiteko ahaleginetik sortzen da gaia. Eta horrez ganera etxetik irtetea izaten da, edo izan daiteke abentura hasteko bidea. Hau da, etxetik zerbaiten bila irtetea da ustekabekoekin topo egiteko lehen pausua.

(9) Vladimir PROPP, *Las raíces históricas del cuento*, Ed. Fundamentos (5. ed.), Madrid, 1987.

Aurelio Espinosak ipuin honen aldaera guztiak kontutan hartuz, bertako elementu edo motibo guztien sailkapena egin du. Gure ipuineko lehen zati hau berak A deitutakoarekin bat dator. Hau da, zenbait etxe abere, beste basa animalia batzuekin ere batzutan, euren etxeetatik alde egin dute arrazoi ezberdinengatik: euren jabeek jai baterako hiltzeko asmoa dutelako, lanerako zaharrak direla eta abandonatu egin dituztelako, zer janik ez dutelako, etxean jatekoa ostuteagatik, edo beste edozergatik. Lehen atal honek beste aldaera batzuk izan ditzake, baina guretan beti horrela betetzen da.

Behin euren ohizko bizilekuak utzita, bata bestearen ostean hasiko dira gauzak gertatzen. Ekintza arindu egingo da, narrazioa askoz ere laburrago eta detaile gutxirekin egiten da, aurrera egitea garrantzitsuagoa da.

Lehenengo ta behin gaba aipatu behar. Eguna joanda, gaba igaroteko leku bat aurkitzea izango da animalion kezkarik nagusiena. Begiratu eta begiratu urrun urrunean argi bat ikusiko dute. Argi hori urrun dago, eta ganera mendi erdian, edo mendi bat tartean dela. Mendiak kasu honetan lehengo etxea eta argia ikusi duten etxearen arteko muga markatzen du, alde biak banandu egingo ditu. Alde batean lehena dago, bestean geroa, ezezaguna, berria. Stith Thompson-ek (10) egindako Herri literaturako motiboen indizean jasota dago hau N776 zenbakiaz: *Light seen from tree lodging place at night leads to adventures.* (Arbolatik ikusitako argia, gauerako ostatua, abenturetarako bidea).

Argia etxe batetik dator, eta etxe horretan lapurrak daude edo bizi dira, euren azken lapurretako diruak kontatzen ari dira. Animalioek orduan, bakoitzak berezkoa duen zarata egin eta lapurrok beldurtuta alde egingo dute. Guzti hau bete betean da Aurelio Espinosak BI deitu duen atala: "Abereak lapurrak edo otsoak bizi diren etxe edo leze batera heltzen dira. Batzutan etxe horretara heltzeko gaua igaro duten menditik ikusitako argi bati jarraitu diote. Abereak lehio edo etxearen zirrikituren batera hurbildu eta, batzutan bata bestearen ganean jarrita, hainbesteko zaratotsa egiten dute ze lapurrek edo otsoek guztiz ikaratuta ihes egiten dute. Abereak etxean geratzen dira".

Thompson-ek hau herri literaturako motiboen artean sailkatuta dakar. K335.1.4.: *Animals climb on one another's backs and cry out; frighten robbers* (Abereak bata bestearen lepo ganera igonda zarata egiten dute; lapurrak izutu).

Hurrengo pausua zera da: abereak, behin lapurrak joanda, gura dana jan eta lotara doaz, bakoitza etxeko leku batean jarrita. Hau da, Espinosa-

---

(10) Stith THOMPSON, *Motif-Index of Folk-Literature*, Indiana University Press, Bloomington & London, 1966.

ren sailkapenean D deritzan motiboa. Gure ipuinetako batean elementu hau ipuin amaieran ageri da. Besteetan nahiko labur ematen da, esaldi bat nahiko da. Hona adibide bat:

“Da, orduen, bestiek, sartu sien barrure, da jan seben banketori, da, gero, ba, lotara ba; katue pare san an suen ondoan, da txakurre pare san atien atzien, astoa para san kortan, da olloskoa an goiko pertxan.”

Hurrengo pasartea Espinosak E deritzana izango litzateke. Hau da, lapurretari bat berriz doa etxera. Batzutan nor joango den zotzetara erabakitzen da. Baina etxean sartu orduan, nahiz ta inor ikusi ez, abere guztiek eraso egiten diote bakoitzak bere modura: txakurrak aginka, katuak erpekadak emanek, astoak ostikadaka, aritoak topeka eta oilarrak kukurruku eginez. Hau be Thompsonen motiboen artean dago: K1 161: Animal hidden in various parts of a house attack owner with their characteristic powers and kill him when he enters (Abereak etxeko leku ezberdinetan ostonduta jabeari eraso egiten diote euren potere bereziekin, eta sartzen denean hil).

Bertsioetako batean pasarte hau birritan gertatzen da, lehenengo lapur bat eta gero beste bat doazelako. Baina azkenean ondorioa bera da.

Espinosak F letra jarri dio hurrengo ekintza zati honi: Biktimak gertatu zaiona modu miresgarri batez kontatzen du. Esku artean erabili ditudan gatzelerazko testuetan zati hau askoz argiago eta deigarriagoa da. Adibidez:

“Llegó el pobre ladrón adonde sus compañeros todo magullado y contando que no había nadie en casa, pero que un demonio le había arrancado la nariz con un rastrillo [katuak erpeka], otro le había tirado al suelo [estropuz eginda erori], otro le había mordido en las nalgas con unas tenazas [txakurrak aginka], otro le había apaleado la barriga [astoak ostikadaka] y, por último, otro lo había vareado como si fuera paja [zezenak adarka].

—Y encima, otro desde arriba, gritaba: ‘¡Traédme aquí! ¡Traédme aquí!’.”

Beste batean:

“—Espérame, espérame, que hay unos gigantes que me han clavado sus espadas [zezenaren adarrak], me han dao de patadas [astoa ostikadaka] y, encima, había uno que decía: ‘Dejádme a mí, dejádme a mí’ [oilarraren quiquiriqui].”

Esaterako oilarraren “quiquiriqui”a ia beti interpretatzen da era batera edo bestera: “¡Venir que están aquí! ¡Venir que están aquí!”, “¡Traédme aquí! ¡Traédme aquí!”, “¡Dejádme a mí! ¡Dejádme a mí!”.

Euskarazkoetan kontaketa hori apalagoa da, eta ez da beti egin ere egiten, baina badira hala ta guzti ere adibide politak:

“—Bueno, a dau brujas beterik, ta suen ondoan egon dan sorgiñ batek ein dost upelako ainkadie; da estait ser isen da, beste atzetik eta danak ein dost beste ainkada bat, da orduen urten dot istu te larri a kortatik eta an, gison aundi bet ein dost makilla bategas goittik bera jo; da gañera an goijjen egon da bijjerragas juesa edo olakoan bat, da a esaten:

—Oneri, oneri, lapurreri! —esaten.”

“Jun san bestiegana ta esan'tzon: “Ser ikusi dot ba! Nik etxakijjet ser ixen dan a! Batak ainkeka, bestiek makilleka, bestiek ostikoka, nik esebe etxoat ikusi baia txarto ibilli nok, txarto be txarto. Ara esi'leikek jun”.

Aldaera baten bakarrik daukagu Espinoak G atalean bereiztutakoa: hau da, biktima hiltzea. Hain zuzen ere, testu honetan lapurra, etxe barruan daudenak nortzuk eta zelakoak diren ikustera bueltatu den lapurra, hil egiten da abereen kolpe eta zauriek eraginda:

“Andik eta ordubete ingurure lapur bet ikusten da su ondora susen-susen joaten. An katueri ikututzen. Onek erpeka eiñ eutzan. Sutundu sen lapurre, eta olloskoak espuelie begijen sartu eutzan. Andik badoa urteten, da txakurrek upilako ainkadak. Badoa eskilara ondotik ta topekada piloa, euretatik bat tripen. Badoa kortara. Ango atietan astoak emoten dotzoz ostikada bi. Beien susen luse, geijan es altzetako!

Lapur ori bestiekañe joan esanien, bestiek etzien jatzi.”

Eta amaiera denetan berdina da: abereak etxean gelditzen dira jaun ta jabe. Amaiera laburra da, desenlazea argituta dago eta hau badirudi ipuinari azkena emateko baino ez dela:

“Da gero bestiek ba an bisi isen sien trankil.”

“Alde ben bestiek eta eurek gatu sin an etxin. Da gero baktotxak bere bierrak artu zittun, batzuk zotxamarra batu sue bisteko bestik baskarixe eiñ ta bestiek etxeko bierrak eta danak edertotxu konpondu sien. Da au olan basan sartu daixesela kalabasan ta urten daixela Markineko plazan.”

“Da gero axe ixen san eurentzako etzie, ta eurek manejete'sien antxe.”

“Ta onek bost patadiok jan eben arek itxi eben apartije.”

Espinusak, aldaera guztien artean, eta sekuentzia kateak zelan osatu-ta dauden ikusita, ipuin honen tipo nagusi bi bereiztu ditu, lehenengoak lau aldaera dituela eta bigarrenak bi.

Gure ipuinean sekuentziak modu honetan geratu dira:

– A-B1-D-E-E-H (Markinakoa).

– A-B1-D-E-F-H (Muxika eta Nabarnizekoak).

– A-B1-E-G-H (Muxikakoa, Barandiaranek dakarrena).

Hain zuzen ere, Espinosak II tipotzat jotzen duen sekuentzi katea. Aldera hispanikoen azterketa zehatzagoa egiten du gero, tipo bakoitzean zenbat bertsio dauden finkatuz, eta hau da bertsiorik gehien biltzen duen tipoa denen artean. Bertsio hispaniko guztietatik (29 guztira), 11 dira II tipokoak. Beste tipoez bertsio gutxiago biltzen dituzte. Horrez ganera IIA eta IIB moetako ipuin gehienak hispanikoak dira.

Beraz, berak I mota jo du Europako forma arkaikotzat, baina hispanikoen artean IIkoa da gehien betetzen dena. Guk hemen aztertutako guztiak ere talde horretan sartzen dira.

TESTUAK

I

Iturria: Mikel Zarate *Iker* Mintegia.

Lekukoa: Begoña Onaindia, Beketxebarrikoa. Ezkondu ezker, Markinan bizi da, 47 urte.

Biltzaileak: Ibone Azpiri eta Agustina Ibarluzea.

Biltze-data: 1986ko uda (abuztua).

Astoa, txakurre, katua eta oillarra

“Baten asto bat euen bere etxien, makillaka ta ibiltze ben da, jaten be beti bedarra ta lastue ta berai eskasen ta pentzau ban:

–‘Alde ein biot nik etxetik se amen estoste gure niri.’

Ta ba doie bidin sier asto kuitxauoi tte, topau dau baserri baten atien, txakur bat, da txakurroi saunkaka, guau, guau! ta diñotze

–‘Txakurra ori da umore ona daukasune.’

–‘Bai estotela etxi ondo saintzen da etxetik kanpora bildu naue.’

–‘Ene! es estutu guasen bixek lagunek isengo ga.’

Bueno badoies bixek eta jun de jun topau ben beste katu bat, a miauka, ‘miau, miau!’

—‘Katua ori da umore ona daukasune!’

—‘Bai sagurik pe estotela atrapetan ta etxetik kanpora bildu naue.’

—‘Etorri etorri geuas danok lagunek isengo ga.’

Ba doies aurra, alako baten, oilar bat baserri baten kukurrukuka; ‘kukurruku, kukurruku’.

Ari be bardin ba.

—‘Oilartxua ori da umore ona daukasune.’

—‘Bai estotela jan baiño eitten ta etxetik kanpora bota naue.’

—‘Etorri, etorri danok konponduko ga.’

Ba doies jun da jun da alako baten illuntzen asi san da pentzauben, ‘gaba ein biosku ta lo be nun o nun ein bikou ta ia ba’ esaotzen katuek oilarra.

—‘Oilarra igoisu nere lepu gaña ia argik iñun ikusto sun.’

Ta ollarrak esaotzen

—‘Soser, soser an mendi punta ikustot.’

—‘Bueno, ordun igoisu astuan gaña’. Ta astuan gaña igo banin

—‘Bai’ esaban, ‘antxe urri urriñin, argi txikitxu bat ikustot.’

—‘Bueno ba jun eingo ga.’

Ta jun sin danak mendira da an suen etxe bat baña iñorbe esan barrura juten atrebitzen se e sekixen ba utzik euen ala bateonbat bisi san da, alako baten katu orrek igo ban geldi geldik ta ikusi ban utzik euela da a san lapur batzun etxie baña gabas kanpun ibiltze zin de utzik euen, da jun sien gero danak, an topau ben verjan da jaben lenengo naikue ta pentzauben ‘Arek datosenako, onen usabak, gu plantau einbiga amen ia dekosuesan’ ta esaotzen oilarra:

—‘Su tximiñixa gañin poxporuen ondun.’

Katuai esaotzen:

—‘Su suan ondun.’

Da astuk esaban

—‘Ni eskillaburun plantauko na ta eskepin txakurra.’

Alako baten etorri da lapurroi ta jun san gora asi da poxponik artzen da piko piko oilarrak gero sue bisten da fufu katuek, ‘baiña Jesus ser da au? Amen esin leike’.

Badoie urteta joten dau astuk ostikuas da eskillaretan bera bueltaka bueltaka an doie. Urteban barretz txakurrek ainke eittotze ta 'bueno, amen esin leike, ni neu es noie'.

—'Bueno, bueno su kobarde bat sa!' esaotzen bestiek. 'Oixe bai ba jungo es ga ba'.

Jun san beste ta ari be bardin, ta ikusi benien esin leikela pentzau ben bueno ba itxi ein bikotzen eurei bai tte alde.

Alde ben bestiek eta eurek gatu sin an etxin. Da gero bakotxak bere bierrak artu zittun batzuk zotxamarra batu sue bisteko bestik baskarixe eñ ta bestiek etxeko bierrak eta danak edertotxu konpondu sien.

Da an olan basan sartu daixesela kalabasan ta urten daixela Marki-neko plazan."

II

Iturria: Mikel Zarate *Iker* Mintegia.

Lekukoa: Pantxike Gezuraga, Muxikan jaioa 1930ean.

Biltzailea: Ana Astelarra.

Biltze-data: 1981-82 ikasturtea.

Astoana, txakurrena, katuena ta olloskoana

"Bein baten famili baten euki'ben asto sartxu bet, baya, sarra isen sa'les ba es eben balijjo isen bierrerako bes, da... pentze seben arek, etxekoak, a ilttie da euki'ben eurek, uesabak konbertzasiñoa:

—'Ba, onek astoak oñ estesku eitten esetako be emendijjorik da oba lene-lenengoan atxurregas buruen jo ta iltten badogu.'

Da astoa entzuten egon san, beren kortatik, da pentzetan:

—'Nik amen egoten banas bijjer es nas bisiko', da pentze seban alde eittie, da urte'ben, ya, a etxe abandoneute.

Topeu'seben bidien txakurtxu bet, txakur sartxu bet, triste, bide eskiñen, da, pregunte'tzen astoak txakurreri.

—'E lagun! zer pasetan yatzu?'

—'Ba, amentxe nau, se etzien be ostikoka ibil dostie da estekot lo eitteko be lekurik, se alde eñ'dot'

—'A, etorri adi nigas.'

Da bijjek joan sien andik bidetik sier. Topeu'ben gero, katu bet, koittedue, miau te miau, da pregunte'tzien areri:

—'E lagun, ser pasetan yatzu?'

—'Estostie emoten jatekorik be ta triste nau, gose nas, miaun, gose nas.'

—'Etorri gugas, etorri.'

Da ala, pare'san astoan ganien katue, da txakurre atzean, da joan sien eurrera, da an, eskiñetxu baten tope dabe lumek makurtute olloskoa, burue berantza deuela.

—'E lagun, se pasaten yatzu?'

—'Ba, amentxe nau, danak etxen deustie jo, da txarrena... esan dabe ba, banketa dekiela ta banketerako ni il bi'ostiela, da orduen ba en'yot ba alde.'

—'A, etorri gugas, etorri gugas, pareu nire ganien.'

Pare san astoan ganien, da, ala, andik joan sien, da gaba isen san, illun da; alako baten an, urrun baten egon san, argitxu bet, da, ene! joan sien araxentza, ia, an argijje dauen lekuen se ete dauen; da an egon san etxetxu bet, da an etzien barruen berbien saratie entzute'seben da, beittu'seben bentanatik ta, Ene! an egon sien iru lau gixon baña isen sien lapurrek, aparijje jaten, da diruek kontetan, da eurek gose isen sieles danak, gure isen'seben ba, selan edo alan ba ara sartun, baña orretako arek kanpora atara bear isen sien da orduen akordeu jjakien olako sarata aundi bat eittie, ikusatuteko arek, eta esanitzan astoak txakurreri:

—'E, su, pareko sara nire ganien.'

Da esan'tzon katueri:

—'Su pareko sara txakurren ganien.'

Da olloskoari esan'tzon astoak:

—'Da su pareko sara katuen ganien; da, orduen, nik esaten dotenien, bat, bi ta iru, danok asiko gara saratie eitten eh? Da bueno. Listo?'

—'Listo.'

Da astoa asi san iaaa, iaaa... txakurre uau, uau... miaun katue, ta kukurruku olloskoa.

Da ene! orduen barrukoak entzu'seben ori saratie ta:

—'Ene! ser dator amen, ser dator amen.'

Da, danak ikeratute, alde ein seben etzetik, pentze seben ba euren bille datosela ta.

Da, orduen, bestiek, sartu sien barrure, da jan seben banketori, da, gero, ba, lotara ba; katue pare san an suen ondoan, da txakurre pare san atien atzien, astoa pare san kortan, da olloskoa an goiko pertxan.

Baya, arek lapurrek e'sien egon konforme, se euren diruek eta geusek an itxi ebesan da gure isen seben, ia an ser pasetan dan edo, an... ikustie; baye ñok es eben gure isen joan da, orduen, ein seben suertien bota da, bueno, urte'tzon bateri da, joan san, bia allegesanien, etxe ondora ixilik ixilik sartu sen da an suen ondoan ikusi'ben olako perla edo, ta pentse'seben:

—'Ene! ser da ori ba?'

Baya isen sien katuen begijek, brillue argittasune eitten sebenak, da eskue bota tzonien, en'tzon Miao!, emon'tzan olako erpekada bat, da orduen arrapaladan, ba txakurre, orduen, berak ein seben saratiegas akorde san da ein tzon anke, da ariñago segidu seben kortarantza da an egon san astoak emon'tzon ostikadiegas, ba olloskoa be akorde san da... —Kukurruku! olloskoa andik goittik, da, urte seben orduen istu te larri gison onek da joan san beran lagunekañe ta esan tzien:

—'Bueno, a dau brujas beterik, ta suen ondoan egon dan sorgiñ batek ein dost upelako ainkadie; da estait ser isen dan, beste atzetik eta danak ein dost beste ainkada bat, da orduen urten dot istu te larri a kortatik eta an, gison aundi bet ein dost makilla bategas goittik bera jo; da gañera an goijjen egon da bijerragas juesa edo olakoan bat, da a esaten:

—'Oneri, oneri, lapurreri!' —esaten.

Da orduen, ba gero pentze seben gijjau es joatie; da gero bestiek ba an bisi isen sien trankil."

III

Iturria: Juan Gurutz EGUZKIZA etabar: *Idazkera Ariketak*, Udako Euskal Ikastaroa - Derio, Labayru Ikastegia, 1981, 89-91 or.

Lekukoa: Digna Arriola, Nabarnizkoa.

Biltzailea: Josune Unamuno.

Biltze-data: 1980-81 ikasturtea.

Astoa, txakurra, katua eta oillarra

“Egon san etze baten asto bat, asto sarra, esetako be balijjo estaben astue. Da esaeben: —Asto sarra, estau esetako be balijjo-ta, ill ein bikou,

ia laster negue be badator da, ill de kitxu, kendu enbarasutik. Jan se besterik esteu eitzen-da.

Astuek entzun'ban ori. Da esaeban: 'Neu ill seuek? Es ba, eskapau eingot ba!'. Da eskapau'ban andik. Jun sen, jun de jun, da topau'ban txakurre. Txakurrek esan'tzon: 'Nora soies?' Da bestiek: 'Ba, estotela balijjo ta, etzien laster illteko kontue esan dabe ta eskapeu ein dot etzetik'.

'Neu be olantxik noie' —esan'tzon txakurrek—. 'Bueno, ba aitxik goisan bijjok alkarras. Neu be sarra nasela ta, estotela saunkerik be eitzen da... banoie'.

Badoies bijjek alkarras. Jun de jun, topeu dabe katue. Da esan'tzen katueri: 'Ser ba? suri be se paseten jjatzu ba?'.

'Ba, ni be ia oin sagurik be estotela atrapetan etzien, da esa'este ba, sarra nasela-ta; beti eurrien nabile eskobiegas joten, da eskapeu dot!'. 'Bueno, ba geu be olantxik goies, etorri geuas'. Junteu sien iru. Jun sien aurrerau te topeu eben oillar bat, oillarra kukurrukuke, ta esan'ban: 'Laster Gabonak be badiesela-ta, ia estekola serik, eta ill ein bi'nabela neu esa'este ta...'. Ba planteu sien, astoa aspijken, astun ganien txakurre, txakurren ganien katue, ta katuen ganien oillarra. Jun sien da gero gaba aillegau san, da illundu san da, nora jun bes.

Ta ikusi'ben urrunien antxe argitxu bet dauela. Da esa'ben 'Araxe jun biou gaba pasetako, araxe etzera; etzie edo ia ser dauen ikusi biou antxeta'. Jun sien, jo'eben atie, da argi orregas egon sien lapurrek, lapurretan einde, euren diruek kontetan. Da atie jo ebenien pentzau eben badoiesela goardosebillak-edo eurek topetan, da eskapetieri emon'tzen; da bestiek astue-ta, sartu sien barrure, ta planteu sien astue kortan, txakurre ate onduen, katue suen ondotxuen, da oillarra be kortan. Planteu sien lo eitzen, epeletan dausela-ta, posik! Da lapurrek jun sien atzera, ikusten ia se ixen dan arek ikeratu'txusena. Da bat sartu san barrure illunien, argirik ixotu barik, da jun san su ondora, da sueri erein'tzonien pentseu'ban txingerra dala, ta ixen san katuen begijje. Da katuek erpeka ekin'tzon, purrustada batzuk ein'tzosan; asi san lapurre eskapan, atera jutun, da atien asi jjakon txakurre saunkaka; asi san kortatik eskapetakun, da kortan aste'jjako astue ostikoka, da gero urteebanien kanpora aren posa. Ta gero ondiño kukurruku eitte'tzon oillarrak. Jun san bestiegana ta esan'tzon: 'Ser ikusi dot ba! Nik etxakijjet ser ixen dan a! Batak ainkeka, bestiek makilleka, bestiek ostikoka, nik esebe etxoat ikusi baia txarto ibilli nok, txarto be txarto. Ara esi'leikek jun'.

Da gero axe ixen san eurentzako etzie, ta eurek manejete'sien antxe.

IV

Iturria: José Miguel de BARANDIARAN, *Obras Completas* II, 259-261 or.

Lekukoa: Jose de Etxebarri, Muxikakoa.

Biltze-data: 1924.

El asno, el perro, el gato, el gallo y el carnero

“Etze baten astoa egon ei sen sarra, esetako geuse be esana, ta morroiek esa’utzen ugesabari: ‘esta geuse ta il bixer asto au alperrik jaten deu te’.

Astoak jakin banien, etzetik urten da eurrera joan da joan da joan eiñ ei sen.

Da txakur bet topeu eiseban.

Da diñotzo astoak:

–‘Ser eiten dok or eusirik eiñ barik?’

–‘Bijer il eingo neijuek, sarra naselako, ta gogorik barik najjauk olan.’

–‘Tirok neugas.’

Joan da joan da joan ein ei sien eurrera bidien euren kontuek esanas, da eldu ei sien etze baten ondora, eta katue egon ei sen leijo baten alaru larrisekas txilijoka.

Ta diñotze asto-txakurrek katueri:

–‘Sergaitik saus ain estu?’

–‘Ba uesabandriek il ein gure neu geur, txitxe bat arrapeu dotalako, lapurre nasela-ta.’

–‘Geu be olakoxe atxakijekaitik gabis olan, da il baño oba da ta etor geugas.’

Joan sien ba urrun irurek batera.

Eberdiko amabijek ixen ei sien, da bidien bardapien egon ei sen ollar eder bet kukurrukurik be eiñ barik.

Mire ein de badoas Asto, katu ta txakurrek ollarrañe ia ser eukan itanduten.

Da diñotze irurek ollarrari:

–‘Zer dekok or bardapien kukurrukurik eiñ barik egoteko ordu ontan?’

—‘Ser eukikot ba, bixer ordu ontan kasuelan egon bier dot eta!’

—‘Etor geugas, or baño obeto dok ondik eurrera bixitie ta.’

Joan sien eurrera bidien, da topeu ben arito bat es beerik es jan eiten es eبالا. Da diñue eurek alkarreri: ‘geuretaikuen bat da, eta esan-gotzagu seuser?’

—‘Ser dekok jan be es eiteko orko sekule bedar gosoa be?’

—‘Len segaittik ekar nabe ni ona, lodituteko edo? Ba geur sortzi gure jaubien alaba sarrena eskontzen da ta, il eingo ei nabe bodan jateko.’

—‘Joan emetik etzetik, geules, ein biok il eseian.’

—‘Baia, nora joan geurkolako egunien beste batek artunde burue apurtutera eraingostek eta?’

—‘Etor geugas.’

Joan sien ba danak eurrera urrun, joan da joan gabeko amabijek ingururartien.

Ordu ontan argije ikusi eben lapur-etze bateko leijoan.

Argije egoan lekure joateko gogoia etorri jakien danari.

Etzontara eldu sanerako txakurre eusike asi sen.

Beste gustijek eskuteute egon sien; arittoa es se beste danak.

Onek atieri topetakoak emoten eutzesan sendo: emon da emon.

Barruko lapurrek ikeratu ei sien askenarako, ta beste lapur ato aundijen bat dalakoan, eskuteu eiñ sien danak.

Baia aritoak, topeka-topeka, akabureko atie apurtu eiñ eban.

Da danak sartun sien barrure.

Argije ondiño amateu eban astoak surretako lurrune gas, da gustijek pareu sien, euren ustes, leku onenetan: katue su ondoan, ollarra tximini-jen, txakurre atostien, arittoa eskilarapien, astoa kortako atietan.

Danak ixixilik egosan.

Baia lapurrek jakin gure eben ser ixen dien arek saratak. Ta subertien bota eben nor joan eskatzera.

Andik eta ordubete ingurure lapur bet ikusten da su ondora susen-susen joaten.

An katueri ikutuzten. Onek erpeka eiñ eutzan. Sutundu sen lapurre, ta olloskoak espuelie begijen sartu eutzan.

Andik badoa urteten, da txakurrek upilako ainkadak.

Badoa eskilara ondotik ta topekada piloa, euretatik bat tripen.

Badoa kortara. Ango atietan astoak emoten dotzoz ostikada bi. Beien susen luse, geijan es altzetako!

Lapur ori bestiekañe joan esanien, bestiek etzien jatzi, te onek bost patadiok jan eben arek itxi eben aparije.”

V

Iturria: Mikel Zarate *Iker* Mintegia.

Lekukoa: Patxi Silloniz, Mendexakoa, 62 urte.

Biltzailea: Ana Felicitas Gerra Juaristi.

Biltze-data: 1981-82 ikasturtea.

Txakurre, arije, katue ta oillarra

“Bein, bisi ixen sirien txakurre, arije, katue, da oillarra, da sirien biargiñek da, biar asko eitxeben, biar asko eitxebesenes, aberatzak sirien da, an, asko eusen alperrak, biarrik ein barik bisi ixen gurebenak da arek, eitxebesan jaten an lebatza ta, gausa gosuk edo gausa ederrak jatebesan arek da inbidijetan gabien lotara jun siñin, se pentzauben lapurrek?

–‘Jun bieu axe ostxen da atxe ostu einbitzaue.’

–‘Ederto.’

De preparau sin da yun sirien danok lotara.

–‘Ba bueno, gabon da gaurkos guasen lotara’ da, txakurre jun sen atin ondora, atin atzera. Arije eskillarapera, da katue, sutako ondora autzan. Danok lo.

Da etorri sin lapurrek eta ‘dsa!’ jun sirin atetara, atin ondora da txakurrek saunke:

–‘Guau, guau!’

–Ta, ‘emen estau leku ona, guasen beste aldera’.

Jun sirin beste aldera ta eskillarapera da eskillarapin arijek tope eintzen da

–‘Ene! emen be estau leku ona. Guasen aurrera’

Jun sin eskatzera da eskatzin katu da katuek ‘Miau’ ta erpe.

—‘Gu ser enbieguk pa?’

Ta oillarrak, gora beituben, da oillarrak

—‘Pasiensia’ ta plus, kaka orra.”

VI

Iturria: ESPINOSA, Aurelio M., *Cuentos populares de Castilla y León I*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1987.

Bilketa-datuak: Nava de la Asunción, Segovia.

Narrador XXVI, 16 de abril, 1936.

Los animales inútiles

“Este era un burro que le echaron a morir. Y se fue al campo y se encuentra con un perro.

—¿Qué haces ahí? —le dice el perro.

—El amo, porque soy viejo y pelao, me ha echao a morir y ya no me admite en casa.

—Así me pasa a mí —dijo el perro.

En esto que se encuentran a un gato.

—¿Dónde vas? —le preguntaron.

—Me ha echao fuera el amo porque soy viejo y goloso, y porque ya no puedo cazar.

Y ven a un gallo en lo más alto de un árbol y le preguntan:

—¿Qué haces ahí, gallo?

—Mirar... Es la función del pueblo, y me han querido coger para matarme, y me he salido al campo.

—Bájate, y vamos por el mundo a buscar la vida.

Y andando, andando, se encontraron con una luz en un monte. Era un caserío abandonao, que los señores iban a veranear allí en el verano. Y había una cuadrilla de ladrones que estaban robando el caserío. Y dice el perro:

—Ahí hay gente. Vamos a entrar a ver si los asustamos y se van y nos comemos la merienda de ellos.

El gallo se subió a lo más alto de la cuadra,... el perro tras de una puerta tumbao,... y el gato se fue al hogar donde estaban comiendo. Y empezó el gato a maullar, el burro a rebuznar, el perro a ladrar, y el gallo a cantar:

—¡Están aquíiii!... Están aquíiii!...

Los ladrones tuvieron miedo y se salieron gritando:

—¡Aquí hay gente y nos van a coger!

Escaparon los ladrones, y los animales entonces se pusieron a comer la cena. Entretanto los ladrones dejaron de correr, y dice el capitán:

—Muchachos, el que sea más valiente tiene que volver a ver qué gente hay allí. Si no seremos unos cobardes.

Y fue uno voluntario y dice:

—¡Yo entro!

Llega el ladrón a la cocina, y el gato le echó una engañaña que le sacó un ojo; el perro le cogió de las piernas haciéndole mordiduras. Y al tiempo de salir, le pegó unas coces el burro... y el gallo entretanto dando voces:

—¡Venir, que están aquí! ¡Venir, que están aquí!

El ladrón echó a correr con todas sus fuerzas y temblando de pies a cabeza, dijo a sus compañeros:

—¡Vámonos corriendo, que allí hay mucha gente, y nos van a coger!

Y escaparon los ladrones y dejaron a los animales solos en el caserío.

Y allí se quedaron disputando, hasta que fueron los amos a veranear y vieron con mucho gusto que su finca estaba en buenas condiciones guardada por los animales.”

VII

Iturria: Antonio RODRIGUEZ ALMODOVAR: *Cuentos al amor de la lumbre* II, Anaya, Madrid, 1988, 515-518 or.

Los animales inútiles

“Erase una vez un señor que tenía un gallo un poco viejo, y dijo:

—Este ya sólo sirve para el puchero.

Mandó llamar a la criada y le dijo:

—Mañana vas, te coges el gallo y lo matas. Y como la carne no está para desperdiciar, lo echas en la olla.

El gallo, que andaba por el tejado, oye lo que están tramando y dice:

—¡Conque ésas tenemos! Pues me escapo y lo que es a mí no me pillan, aunque sea viejo.

En cuanto se hizo de noche, se escapó el gallo y se fue al monte. Andando, andando, se encontró con un burro viejo que ya no era más que costillas. Va el gallo muy estirado y le dice:

—Buenos días, compadre. ¿A dónde bueno por estos montes?

—Pues nada —responde el burro—, que, como ya estoy viejo y no puedo con la carga, mi amo me ha echado al monte a que haga la vida.

Le dice el gallo:

—Pues mira, a mí me ha pasado algo por el estilo. Sólo que, antes de que hicieran conmigo un buen caldo, he decidido correr mundo.

—Bueno, bueno —dice el burro—, si te parece seguimos juntos y así nos hacemos compañía.

Le pareció bien al gallo y siguieron caminando, el burro pasito a paso, de lo viejo que estaba, y el gallo muy estirado y muy tieso. Por el camino en que iban se encontraron con un toro, y dice el gallo:

—Buenos días tenga usted, señor toro. ¿Qué le trae por estos montes?

—¿Yo? Yo ando siempre por aquí, cerquita de la dehesa. Como ya me he hecho viejo, no se preocupan por mí.

—¿Y no te gustaría venir con nosotros a buscarte la vida?

—Pues, hombre, la verdad es que no estoy mal yo aquí —contestó el toro.

Y entonces el gallo le dice:

—Te advierto que ahí atrás vienen unos toreros...

—¿Ah, sí? Pues ahora mismo me voy con vosotros.

Y sin pensarlo más se unió a los otros dos.

A poco que caminaron vieron venir un galgo sarnoso. El gallo, muy estirado, como siempre, se adelantó a saludarlo:

—¡Muy buenas, señor galgo! ¿A dónde bueno tan tempranito?

Entonces les contó el galgo que, como ya estaba viejo y sarnoso, su amo lo había despedido. Y el gallo, muy indignado, dice:

—¡Vaya unos amos que hay por ahí! ¡Maldita sea! Pero no se apure usted, y véngase con nosotros, que juntos nos haremos compañía.

Se unió también el galgo a la comitiva, y al poco rato se encontraron un gato con hambre de seis semanas y maullando como un desesperado. Y le dice el gallo:

—Amigo, ¿qué hace usted tan desolado por estos montes?

Y el gato les contó su historia:

—Hará poco más de un mes que mi ama me dejó al cargo del puchero, como todos los días cuando se iba a misa. La muy beata tardó aquel día más de la cuenta, y me entró tanta hambre, que no pude resistirme. Le pegué un empujón a la olla, que la tiré al suelo, y me zampé toda la carne. Cuando volvió mi ama, me arreó una paliza que tengo el espinazo como un dominó. Y ahora arrastro un hambre que no veo.

—¡Vaya, hombre, vaya! —dijo el gallo—. ¿Por qué no se une usted a nosotros, que de seguro encontraremos algo de comer?

El gato no se hizo de rogar y se juntó a los otros la mar de contento.

El gallo iba dando explicaciones de cómo habían de hacer para conseguir la comida, pero se iba haciendo tarde y todavía no habían encontrado nada que comer. El burro ya apenas podía sostenerse, de hambre que tenía, y el galgo sarnoso tampoco podía caminar, de hambre y de sed. El toro entonces permitió que se le subiera encima. Ya les cogía la noche, cuando el galgo creyó divisar una lucecita a lo lejos. El gato saltó encima del galgo y el gallo voló encima de él, para comprobar, y dijo:

—Pues es verdad. Es una casa.

—¡Vamos, vamos! ¡A ver si llenamos la tripa! —dijo el gato.

Apretaron el paso lo más que pudieron y cuando ya estaban cerca de la casa, dice el gallo:

—¡Alto ahí! Mejor será que me adelante yo solo a ver qué hay.

Fue el gallo hasta la casa sin hacer ruido y por una ventana vio a un puñado de ladrones comiendo a dos carrillos alrededor de la lumbre. Volvió y les contó a los demás animales lo que había. Les dice:

—Amigos míos. Miren ustedes lo que vamos a hacer. Nos allegamos todos sin que nos sientan y se coloca cada uno en un lugar, alrededor de

la casa. Luego, a una señal mía, todo el que sepa cantar, que cante, pero muy fuerte, muy fuerte, para que se espanten y se vayan.

Y así lo hicieron. El gallo al tejado. El toro y el burro se pusieron cada cual en una ventana. El perro y el gato a cada lado de la puerta de salida. Y todos a un tiempo se pusieron a cantar. El gallo:

—¡Quiquiriquíiii, cuántos ladrones hay aquíiii!

Y el toro:

—¡Múuuuchos, múuuuchos, múuuuchos!

Y el burro:

—¡Ga-chón, ga-chón, gachón!

Y el perro:

—¡Guard-dias, guar-dias, guar-dias!

Y el gato:

—¡Mii-ra, mii-ra, mii -ra!

Al oír tanto ruido, los ladrones se murieron de miedo y salieron corriendo. Decía el capitán:

—¡Son los demonios! ¡Son los demonios!

Y corrieron hasta que no pudieron más. Entonces bajó el gallo del tejado y gritó:

—¡Hala, hala, compañeros! ¡A lo gordo! ¡A lo gordo! ¡A llenar la tripa, que aquí hay de todo!

Y entraron en la casa y se hartaron de comer. Decía el gato:

—¡Estoy de queso que no me puedo ni mover!

Y el galgo decía:

—Me he atracado de carne, que estoy como una bola.

Y el gallo, más tieso y más estirado que nunca:

—Yo bien les decía que juntos hallaríamos —y después de un rato, dice—: Pero me temo que esos ladrones puedan volver. Habrá que prepararse para darles una buena zurra. Pero ahora, no a cantar, sino a patadas y a mordidas y a picotazos, y que cada cual se esconda en un sitio.

El gallo se subió otra vez al tejado. El gato se arrinconó a un ladito de la lumbre. El galgo se puso a la puerta. El toro, junto a una ventana, y el burro, junto a la otra.

Los ladrones habían decidido mandar a uno de ellos a explorar. Al poco rato se acercó a la casa y entró sin hacer ruido. Pero el gallo lo había visto desde el tejado y ya había avisado a los demás. Como estaba muy oscuro, el ladrón se acercó a la lumbre para encender la luz. Pero en ese momento salta el gato de su rincón y le pega un arañazo en la cara.

—¡Ay, que me han arrancado la nariz! —gritó.

Y sale corriendo, pero, como estaba tan oscuro, tropieza y se cae al suelo. Allí el galgo le pega unos cuantos bocados en las nalgas. Luego el ladrón tira para una ventana, pero allí estaba el burro, que le dio de coces en la barriga y lo mandó para la otra ventana. Allí el toro, de una cornada, lo despachó por los aires. Y mientras, el gallo, desde el tejado, cantaba:

—¡Quiquiriquiiii!

Llegó el pobre ladrón adonde sus compañeros todo magullado y contando que no había nadie en casa, pero que un demonio le había arrancado la nariz con un rastrillo, otro le había tirado al suelo otro le había mordido en las nalgas con unas tenazas, otro le había apaleado la barriga y, por último, otro lo había vareado como si fuera paja.

—Y encima, otro desde arriba, gritaba: ‘¡Traédmelo aquí! ¡Traédmelo aquí!’.”

VIII

Iturria: Joaquín DIAZ, *Cuentos en castellano*: Ediciones de la Torre, “Alba y Mayo-Narrativa 7”, Madrid, 1988, 112-113 or.

Los animales viejos

“Este era un gallo que oyó decir al ama que el Domingo de Pascua le iba a poner en pepitoria. Salió corriendo del corral y se echó a andar por un camino, y a poco se encontró con un burro.

—¿Dónde vas, burro?

—¿Dónde voy a ir? Que mis amos dicen que ya soy viejo y no me quieren.

—Pues vente conmigo.

Siguieron andando, y al rato se encontraron con un toro.

—¿Dónde vas, toro?

—Huyendo de mi amo, que me quiere matar pa venderme en filetes.

—Pues vente con nosotros.

Siguieron andando y a poco vieron una cabaña de pastor abandonada. Se metieron allí y se echaron a dormir. Pero la zorra, que siempre anda buscando qué comer, les vio y dijo:

—Vaya un banquetazo. Voy a buscar al oso, que me ayude.

Conque vuelve con él y le dice:

—Yo creo que entras tú el primero, porque, como más mayor, así eliges pieza...

Pero en esto se había despertao el gallo, y en cuanto que oye decir eso a la zorra, avisa al burro y al toro y se ponen detrás de la puerta. Entra el oso, y empieza el toro a darle cornadas y el burro a darle coces, y el gallo, subido a una viga, venga a cantar.

—Quiquiriquí, quiquiriquí...

Echó la zorra a correr, y detrás, el oso, quejándose:

—Espérame, espérame, que hay unos gigantes que me han clavao sus espadas, me han dao de patadas y, encima, había uno que decía: ‘Dejádmelo a mí, dejádmelo a mí.’”